

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ КОМУНАЛЬНИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

THE MUNICIPAL LEGAL ENTITIES OF PUBLIC LAW CONCEPT AND CHARACTERISTICS

Маркевич І.Б.,

*аспірант кафедри цивільного права і процесу юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Стаття присвячена висвітленню місця комунальних юридичних осіб публічного права серед суб'єктів цивільних правовідносин з позиції національного законодавства, наукових надбань та практичної реалізації відповідних норм права. Автором розглядаються основні підходи щодо класифікаційних критеріїв поділу юридичних осіб, аналізуються основні ознаки та визначається поняття комунальної юридичної особи публічного права.

Ключові слова: юридична особа публічного права, юридична особа приватного права, комунальна юридична особа публічного права, територіальна громада, об'єднання територіальних громад.

Статья посвящена освещению места коммунальных юридических лиц публичного права среди субъектов гражданских правоотношений с позиции национального законодательства, научных достояний и практической реализации соответствующих норм права. Автором рассматриваются основные подходы к классификационным критериям разделения юридических лиц, анализируются основные черты и определяется понятие коммунального юридического лица публичного права.

Ключевые слова: юридическое лицо публичного права, юридическое лицо частного права, коммунальное лицо публичного права, территориальная громада, объединение территориальных громад.

The article is devoted to the municipal legal entities of public law place between the subjects of civil relations in terms of national laws, scientific researches and practical implementation of current rules of law. The author considers main approaches to the classification criteria of the legal entities division, analyses main features and defines the concept of municipal legal entity of public law.

Key words: legal entity of public law, legal entity of private law, municipal legal entity of public law, territorial community, territorial communities association.

Актуальність проблеми. Необхідність здійснення децентралізації влади сьогодні нарешті почали визнавати політологи, юристи, економісти, державні та громадські діячі. Більше того, про це не тільки говорять, але і вчиняють конкретні дії, котрі спрямовані на посилення ролі територіальних громад та органів місцевого самоврядування в сучасному політичному та економічному житті держави. Віднедавна законодавець розпочав активну діяльність у сфері нормативного забезпечення місцевого самоврядування, зокрема і в частині створення територіальними громадами комунальних юридичних осіб. Так, з 1 січня 2015 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» [1], раніше було прийнято Закон України «Про співробітництво територіальних громад» [2], яким встановлено нову організаційно-правову форму юридичних осіб – спільне комунальне підприємство, ініційовано зміни у Конституцію України, котрі стосуються в тому числі й децентралізації влади. У даному контексті прогнозовано зростуть вплив та значення юридичних осіб, котрі створюються органами місцевого самоврядування для реалізації публічних інтересів громади, так званих комунальних юридичних осіб публічного права. Цілком природною виглядатиме активізація означених осіб в цивільних правовідносинах. Саме тому постає необхідність детального дослідження інсти-

туту комунальних юридичних осіб публічного права та визначення місця таких юридичних осіб серед суб'єктів цивільних правовідносин.

Стан наукового дослідження проблеми. Проблематика запропонованої чинним Цивільним кодексом України (далі – ЦК) класифікації юридичних осіб на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного на основі критерію порядку їх створення є однією із найбільш цікавих та дебатованих у сучасній науці цивільного права [3]. Так, увагу згаданому питанню приділяли відомі українські та зарубіжні правознавці, серед яких: А. Волков, А. Курбатов, А. Салей, В. Борисова, В. Зубар, В. Кісель, В. Кравчук, В. Чиркін, В. Ястребов, І. Кучеренко, Н. Гончарова, О. Кравчук, О. Первомайський, О. Романовська, О. Тарасов, Р. Майданик, Р. Сабадаш, С. Іванов, Т. Блашук, Ю. Рябченко, Я. Шевченко та ін.

Щоправда, спеціальні роботи з комплексного дослідження комунальних юридичних осіб публічного права як суб'єктів цивільних правовідносин в українській правовій науці відсутні. Так, у деяких дослідженнях лише частково згадуються комунальні юридичні особи публічного права в контексті дослідження інституту юридичних осіб публічного права (Д. Васьковець, Д. Лещенко, Л. Винар, О. Первомайський), в інших – предметом дослідження є лише окремі їх види, як-от комунальні банки (Н. Герасименко) або ж комунальні підприємства (І. Труш).

Кілька наукових праць присвячені територіальним громадам як суб'єктам цивільних правовідносин (А. Музика, В. Борденюк, Е. Пастернак, К. Ровинська, О. Первомайський).

Поняттям «юридичні особи публічного права» активно цікавляться науковці у сфері конституційного, адміністративного, муніципального права та теоретички права (О. Дашковська, О. Олькіна). Мова йде уже навіть і про конституціоналізацію цього поняття [4].

Метою цього наукового дослідження є визначення місця комунальних юридичних осіб публічного права серед суб'єктів цивільних правовідносин з позиції національного законодавства, наукових надбань та практичної реалізації відповідних норм права.

Виклад основного матеріалу. Комунальні юридичні особи публічного права є різновидом юридичних осіб публічного права, а тому для них характерні ті ж ознаки, що і для останніх, але з урахуванням певних особливостей зумовлених суб'єктом, який виступає їх засновником.

Перш ніж перейти до поняття «комунальна юридична особа публічного права» необхідно вирішити низку завдань. По-перше, з'ясувати суть поняття «юридична особа публічного права» та її специфічні ознаки. По-друге, віднайти в українському праві ті юридичні особи, котрі підпадають під вищезгадані ознаки.

Поділ юридичних осіб на юридичних осіб приватного та публічного права залежно від порядку їх створення є новелою ЦК. Хоча така практика не є новою. Так, А. Довгерг, коментуючи законодавче закріплення такого поділу юридичних осіб, зазначає: «У питаннях класифікації юридичних осіб ЦК повертається до тих критеріїв, видів та форм, що існували до жовтня 1917 року, і навіть формально до прийняття ЦК 1963 року» [5, с. 67]. Із зрозумілих причин у ЦК 1922 року та ЦК 1963 року констатація існування юридичних осіб приватного права була неможливою, а означений поділ не мав би жодного практичного значення.

Інститут юридичних осіб публічного права бере свій початок з німецької та австрійської систем права. Варто чітко розуміти, що поділ юридичних осіб на юридичних осіб публічного та приватного права сформувався у згаданих системах права історично та протягом значного періоду часу вкоренився в доктрину та практику. Саме тому така класифікація юридичних осіб виглядає дещо чужорідною та алогічною для пострадянських країн на даному етапі свого розвитку. Разом з тим, Україна, як і Грузія та Молдова, запровадили на законодавчому рівні згадану класифікацію юридичних осіб [7, с. 36].

Згідно з ч. 2 ст. 81 ЦК юридичні особи, залежно від порядку їх створення, поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права [3]. Варто зазначити, що такий поділ є єдиною класифікацією юридичних осіб у тексті ЦК, зазначена класифікація є закритою, тобто йдеться виключно про два види юридичних осіб. Безумовно, варто погодитися з багатьма науковцями, котрі вважають, що вихідною точкою в такому поділі є дуалізм права, зокрема його поділ на публічне та приватне [17].

Видається, що законодавець вводить термін-поняття «юридичні особи публічного права» для позначення суб'єктів публічного права, котрі беруть участь у цивільних (приватних) правовідносинах. Варто зазначити, що суб'єкти публічного права у таких умовах стають суб'єктами приватного права та відповідно суб'єктами цивільних правовідносин, на них поширюються положення ЦК, якщо інше не встановлено законом.

Вищезазначене твердження не може застосовуватися до всіх юридичних осіб, котрі прийнято відносити до юридичних осіб публічного права, а лише до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Легальним критерієм поділу юридичних осіб на юридичних осіб публічного та приватного права є порядок їх створення. В науці цивільного права цілком обгрунтовано висловлюються сумніви щодо доцільності використання саме такого класифікаційного критерію. Так, науковцями пропонується значна кількість інших критеріїв: розподіл системи права на приватне та публічне, наявність публічно-владних повноважень, мета, форма власності та інші. Розглянемо коротко найпоширеніші варіанти.

• **Порядок створення.** Як вже згадувалося, означений критерій взятий за основу поділу законодавцем. Розробники ЦК пишуть з цього приводу наступне: «Критерієм такого поділу виступає природа акта, на підставі якого виникає організація. Юридична особа приватного права створюється на підставі приватно-правового акта (статут, засновницький договір, установчий акт) – ст. 87 ЦК. Юридична особа публічного права створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади АРК або органу місцевого самоврядування (абз. 3 ч. 2 ст. 81 ЦК). Слід підкреслити, що суб'єктом створення юридичних осіб публічного права виступають не вищевказані органи, а відповідно держава, АРК та територіальні громади, яких, в свою чергу, визнає ЦК юридичними особами публічного права...» [5, с. 67]. Така позиція неодноразово піддавалася критиці. Зокрема, З. Ромовська вважає недолугою таку підставу поділу та наводить яскравий приклад для підтвердження такої позиції – «...школа чи інший державний навчальний заклад будуть юридичними особами публічного права, а такі ж приватні навчальні заклади – юридичними особами приватного права. Казенне (державне) підприємство, створене за рішенням Кабінету Міністрів України, буде вважатися юридичною особою публічного права, а господарське товариство, яке займається випуском такої ж продукції, – юридичною особою приватного права» [10, с. 297]. Очевидно, що законодавчий критерій поділу юридичних осіб не є самодостатнім та потребує удосконалення, а тому не можна беззастережно його приймати за основоположний.

• **Мета.** Зазначений критерій є найбільш популярним в доктрині. Так, І. Кучеренко пропонує до порядку створення додати також і мету діяльності юридичної особи публічного права, а саме – реалізацію публічних інтересів (завдань, функцій) [11, с. 304].

Таку ж позицію обстоює В. Борисова, котра визначає за мету «...державні інтереси, тобто визнані державою і забезпечені правом інтереси соціальної спільноти...» [12, с. 7-8]. Н. Кантор серед основних цілей і принципів створення юридичних осіб публічноправовими утвореннями виокремлює реалізацію такими юридичними особами функцій *pro bono publico*, тобто для загального блага [13, с. 38].

А. Довгерт розглядає публічний характер цілей як одну з ознак юридичних осіб публічного права [5, с. 67]. Також варто звернути увагу на позицію В. Кравчука, який вважає, що основною різницею між юридичними особами публічного та приватного права є те, що перші створюються «для всіх», а другі – «для себе (для когось)». При цьому, обидва види можуть створюватися різними суб'єктами цивільного права [14, с. 90-91]. У даному випадку все ж не можна бути категоричним, оскільки законодавчо визнано можливість створення юридичними особами публічного права юридичних осіб приватного права, але не навпаки. Крім цього, варто звернути увагу на те, що деякі юридичні особи приватного права можуть бути створені «для всіх». Мова йде про благодійні організації, інші організації соціального спрямування тощо.

Підсумувавши, можна зацентувати на тому, що порядок створення та мета діяльності повинні розглядатися як комплексний критерій розмежування юридичних осіб. Окремо кожен із них не претендує на істинність.

- Наявність публічно-владних повноважень. Р. Майданик наполягає на включенні до критеріїв поділу юридичних осіб на юридичних осіб приватного та публічного права наявність повноважень на здійснення елементів державного управління [15, с. 139]. Так, юридичні особи приватного права не можуть мати публічно-владних повноважень, але водночас не всі юридичні особи публічного права можуть бути носіями таких повноважень (наприклад, комунальні банки, комунальні підприємства і т.д.). Таким чином, зазначений критерій не є самодостатнім та не охоплює весь каталог юридичних осіб публічного права.

- Форма власності. Означений критерій є архаїзмом, оскільки ґрунтується на запропонованому Законом України «Про власність» розмежуванні колективної, приватної та державної форм власності [27]. ЦК не оперує поняттям «форма власності», але визначає правовий режим приватної, комунальної та державної власності [3]. Більше того, такий критерій не може застосовуватися для поділу юридичних осіб на юридичні особи публічного та приватного права, оскільки, для прикладу, державні акціонерні товариства виправдано вважаються юридичними особами приватного права, хоча в їх основі лежить державна форма власності. Форма власності в даному випадку не є визначальною. Але, очевидно, що юридична особа приватної власності може бути лише юридичною особою приватного права.

- Розподіл системи права на приватне та публічне. Як на мене, недоцільно його застосовувати влас-

не як критерій поділу юридичних осіб, оскільки, як вже зазначалося, суб'єкти публічного права цільово стають суб'єктами приватного права, «втрачаючи» свої владні повноваження в рамках цивільних правовідносин.

На підставі аналізу критеріїв розмежування юридичних осіб публічного та приватного права, які використовуються у законодавстві та науці, можна виокремити оптимальний. Таким є комплексний критерій, що поєднує порядок створення юридичної особи та мету її діяльності. Юридична особа вважатиметься юридичною особою публічного права лише за умови, якщо вона створюється у розпорядчому порядку для реалізації та захисту публічних інтересів.

Так, можна виокремити дві ключові ознаки юридичних осіб публічного права: розпорядчий порядок створення та реалізація і захист публічних інтересів як мета діяльності.

У численних публікаціях можна зустріти багато різних варіантів класифікацій ознак юридичних осіб публічного права. В. Чиркин пропонує такий перелік ключових ознак юридичної особи публічного права:

- юридична особа публічного права за своєю природою є публічно-правовим утворенням, тобто її «цивільністичні» властивості не є основними та визначальними в правовому статусі. Дійсно, деякі юридичні особи публічного права (органи державної влади та органи місцевого самоврядування) є, перш за все, саме суб'єктом публічного права, котрий для виконання тих чи інших завдань вступає в цивільні правовідносини. Але це твердження не можна застосувати до комунальних підприємств, комунальних банків тощо;

- така юридична особа має особливу соціальну значимість, тобто її діяльність спрямована на реалізацію суспільних інтересів. Тут йдеться про мету діяльності юридичних осіб публічного права, яка найперше полягає у реалізації та захисті суспільних інтересів. Тобто мова йде не просто про якісь спільні інтереси, а власне про ті, які притаманні суспільству в цілому. Варто зазначити, що така ознака не характерна для комунальних юридичних осіб публічного права, адже останні захищають інтереси конкретної територіальної громади або їх об'єднання, а не цілого суспільства. У такому разі варто використовувати поняття «публічні інтереси», тобто інтереси публічно-правових утворень, як-от територіальна громада та держава в цілому;

- юридична особа публічного права завжди пов'язана з публічною владою, тобто наділена владними повноваженнями. У даному випадку акцент ставиться на публічно-владних повноваженнях. Як вже було зазначено, не всі юридичні особи публічного права можуть бути носіями таких повноважень. Так, зв'язок, для прикладу комунальних підприємств, з публічною владою є постійним, але він якісно не впливає на їх правосуб'єктність;

- для таких юридичних осіб не зафіксовано вичерпного переліку організаційно-правових форм, котрі, безумовно, відрізняються від організаційно-пра-

вових форм юридичних осіб приватного права. Тут варто погодитись з В. Чиркиним. Але додатково варто виокремити тенденцію до уніфікації організаційно-правових форм зазначених видів юридичних осіб;

- специфічний спосіб створення таких юридичних осіб. Власне, вже було сказано, що юридичні особи публічного права створюються розпорядчим способом;

- відмінний матеріальний суб'єктний склад юридичної особи публічного права. В даному випадку твердження є «полярним», тобто з одного боку засновниками таких юридичних осіб є публічно-правові утворення, але знову ж такі утворення можуть бути і засновниками юридичних осіб приватного права;

- спеціальний правовий режим майна юридичної особи публічного права. Так, незважаючи на положення ЦК про майнову відокремленість юридичних осіб публічного права, на даному етапі розвитку цивільних правовідносин ми не можемо абсолютно та беззастережно приймати майнову відокремленість за ознаку юридичної особи публічного права [3]. Тут радше варто говорити про довірчу власність як основу майнової складової таких осіб, відкидаючи речові права оперативного управління та господарського відання;

- публічноправовий характер відповідальності такої юридичної особи [17, с. 76-94].

О. Ястребов загалом погоджується з такою системою ознак юридичної особи публічного права, щоправда, надавши їй дещо загальнотеоретичного вигляду. Він також додає, що юридична особа публічного права «...створюється законом або на виконання закону для реалізації суспільно значимих цілей...» [18, с. 94].

Достатньо комплексний перелік ознак пропонує Е. Салей. Так, серед ознак юридичної особи публічного права, на її думку, варто виокремити:

- вторинний характер цивільної правосуб'єктності у порівнянні з публічною. Така ознака зустрічається і у вищезгаданих науковців;

- «цільовість» цивільної правосуб'єктності. Ця властивість перегукується з попередньою. Так, юридична особа публічного права вступає у цивільні правовідносини тимчасово та виключно з певною метою, тобто «цільово», для прикладу укладає договори купівлі-продажу канцелярських товарів тощо;

- розпорядчий спосіб створення юридичних осіб публічного права;

- відсутність майна на праві власності;

- специфічний характер припинення таких юридичних осіб. Ця ознака прямо залежить від способу створення. Так, припинення юридичної особи публічного права також є, як правило, розпорядчим [19, с. 341-343].

В інших науковців вищеперелічені ознаки юридичних осіб публічного права зустрічаються в тих чи інших комбінаціях та у дещо інших формулюваннях. Отже, можна запропонувати такий універсальний та безумовний перелік ознак юридичних осіб публічного права (як державних, так і комунальних):

- розпорядчий порядок створення та припинення;
- реалізація і захист публічних інтересів як мета діяльності;

- спеціальний правовий режим майна.

У літературі висловлюються думки про доцільність використання терміну «публічні особи» замість «юридичні особи публічного права». Зокрема, про це пише В. Кравчук [14, с. 90-91]. Його підтримує С. Іванов, зазначаючи, що юридична особа є породженням саме приватного права, так як створюється, передусім, з метою задоволення матеріальних потреб її засновників шляхом участі у майновому обороті [20, с. 105]. Не можна погодитися зі згаданими науковцями, адже використання саме такого терміну призведе до суперечності та неоднозначності понять. Так, у цивільному законодавстві закріплено поняття «публічне акціонерне товариство». Його «публічність» полягає у специфічних вимогах, котрі ставляться до цього типу акціонерних товариств. Тут не йдеться про приналежність до публічного права. Крім цього, зараз активно лобіюється запровадження поділу підприємницьких товариств на публічні та приватні. Ядром такого поділу пропонується зробити «біржовий курс акцій» [21, с. 1]. Все таки варто визнати безальтернативність використання термінології, котра запропонована законодавством, – «юридична особа публічного права» та «юридична особа приватного права».

Ще одним нез'ясованим питанням перед переходом до визначення поняття «комунальна юридична особа публічного права» є перелік юридичних осіб публічного права. Варто зазначити, що тут немає одностайності серед науковців. Крім цього, законодавець також не пропонує вирішення цього питання. Так, ЦК перелічує такі юридичні особи публічного права: державні та комунальні підприємства, навчальні заклади, спільні комунальні підприємства тощо [3]. І. Кучеренко вважає, що будь-які заклади освіти, культури, науки тощо, слід вважати юридичними особами приватного права, а можливі юридичні особи публічного права іменувати комунальні та державні підприємства, а також заклади і фонди [22, с. 146]. Т. Блашук вважає, що комунальні та державні підприємства не можна віднести до юридичних осіб публічного права, оскільки спосіб їх створення дає змогу віднести їх до юридичних осіб приватного права [23, с. 55]. О. Кравчук ще кардинальніше підходить до цього питання, стверджуючи, що юридичними особами публічного права є лише державні органи та органи місцевого самоврядування [24, с. 12]. І. Спасибо-Фатєєва вважає, що не можна однозначно віднести громадські організації, політичні партії, релігійні громади до юридичних осіб приватного права, оскільки вони можуть потенційно бути все таки юридичними особами публічного права [25, с. 28-29].

А. Довгерт зазначає: «До юридичних осіб публічного права належать держава Україна, АРК, територіальні громади та створювані ними такі суб'єкти публічного права зі статусом юридичних осіб, як органи державної влади, органи влади АРК, органи

місцевого самоврядування, навчальні заклади (університети, інститути, школи, гімназії) тощо [5, с. 67].

Отже, до юридичних осіб публічного права належать держава Україна, іноземні держави, територіальні громади, органи державної влади (законодавчої, виконавчої, судової), органи місцевого самоврядування, державні та комунальні організації, установи, заклади, фонди та, як правило, державні, казенні, комунальні, спільні комунальні підприємства.

Варто зазначити, що у науковій літературі не часто розглядаються державні та комунальні юридичні особи публічного права окремо, оскільки принципової відмінності між ними немає. Ключова відмінність полягає у тому, що комунальні юридичні особи публічного права створюються територіальними громадами або об'єднаннями територіальних громад для реалізації та захисту інтересів відповідної громади.

Окрім цього, історично так склалося, що «комунальне» завжди розглядалося як складник «державного», зокрема підтвердженням цьому був ЗУ «Про власність» [27]. У доктрині ще не усталилася думка про те, що інтереси громади не завжди переважають з інтересами держави та суспільства в цілому.

Варто зафіксувати те, що останнім часом в доктрині використовується також поняття «муніципальна юридична особа», зокрема ним оперує А. Левинтов, Г. Савенко та ін.

Однак у науці проводиться розмежування комунальних та муніципальних юридичних осіб. Так, Д.

Лещенко вважає, що поняття «комунальні юридичні особи», яке вживає вітчизняний законодавець, більш точно відображає правову природу цих організацій, оскільки Україна проголосила головною дійовою особою місцевого самоврядування територіальну громаду (комуна), а не органи місцевої влади (муніципалітети). А «комуна» є більш широким поняттям, ніж «муніципія» та «муніципалітет», оскільки вона являє собою, по-перше, об'єднання людей (громаду), а по-друге, форму місцевого самоврядування не лише невеликого міста, але й великих міст, поселень міського типу та сіл [26, с. 430]. Важко не погодитися з такою позицією, адже усталеним для практики все ж є термін «комунальний», котрий застосовується не тільки до юридичних осіб, але і до різновиду власності.

До комунальних юридичних осіб публічного права можна віднести територіальну громаду, органи місцевого самоврядування, комунальні та спільні комунальні підприємства, а також інші комунальні організації, установи, заклади, фонди тощо.

Отже, з урахування вищевказаного комунальною юридичною особою публічного права буде вважатися організація, створена територіальною громадою села, селища, міста або об'єднанням територіальних громад на підставі публічно-правового акта з метою реалізації та захисту інтересів такої територіальної громади або об'єднання територіальних громад, та може бути учасником цивільних правовідносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 28.12.2014 року № 79-VIII [Електронний ресурс]. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/79-19>. – Назва з екрана.
2. Закон України «Про співробітництво територіальних громад» від 17.06.2014 року № 1508-VII [Електронний ресурс]. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>. – Назва з екрана.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. – Назва з екрана.
4. Олькіна О. Конституціоналізація поняття «юридична особа публічного права» [Електронний ресурс] / О. Олькіна // Порівняльно-аналітичне право. Електронне фахове видання. – Електрон. дан. (1 файл). – 2014. – № 4. – С. 69-71. – Режим доступу : http://www.pap.in.ua/4_2014/17.pdf. – Назва з екрана.
5. Цивільний кодекс України : науково-практичний [Текст] / А. Довгерт, Н. Кузнєцова, В. Луць та ін. ; керівник авторського колективу А. Довгерт. – К. : Істина, 2004. – 928 с.
6. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України [Текст] / Ю. Бек, Й. Богдан, А. Герц та ін. ; за ред. В. Коссака. – К. : Істина, 2008. – 992 с.
7. Волков А. Юридические лица публичного права в концепции развития законодательства о юридических лицах [Текст] / А.М. Волков, А.А. Волков // Вестник РУДН. Серия Юридические науки. – 2010. – № 1. – С. 31-39.
8. Шевченко Я. Поняття приватного права як ядра правопорядку, заснованого на ринковій організації економіки / Я. Шевченко // Право України. – 2009. – № 8. – С. 4-7.
9. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.
10. Ромовська З. Українське цивільне право : Загальна частина. Академічний курс. Підручник [Текст] / З. Ромовська. – К. : Атіка, 2005. – 560 с.
11. Кучеренко І. Історія виникнення юридичних осіб публічного права [Текст] / І. Кучеренко // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2007. – Випуск 35. – С. 298-306.
12. Борисова В. До проблем участі публічних юридичних осіб в цивільних правовідносинах [Текст] / В. Борисова // Трансформація відносин в Україні: організаційно-правові та економічні проблеми : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – 2003. – С. 7-8.
13. Кантор Н. Цели и принципы создания юридических лиц публично-правовыми образованиями [Текст] / Н. Кантор // Хозяйство и право. – 2004. – № 5. – С. 36-43.
14. Кравчук В. Соціально-правова природа юридичної особи [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. – Л., 2000. – 186 с.
15. Майданик Р. Юридические лица публичного права в украинском и европейском праве [Текст] / Р. Майданик // Ежегодник украинского права : сборник научных трудов. – Х. : Право. – 2011. – С. 137-152.
16. Спасибо-Фатєєва І. Деякі проблеми пов'язані з участю держави Україна в цивільно-правових відносинах [Текст] / І. Спасибо-Фатєєва // Вісник Академії правових наук України. – 2006. – № 4. – С. 96-107.
17. Чиркин В. Юридическое лицо публичного права : монография [Текст] / В. Чиркин. – М. : Норма, 2007. – 352 с.

18. Ястребов В. Юридическое лицо публичного права: вопросы теории : научное издание [Текст] / О. Ястребов. – М. : Наука, 2010. – 383 с.
19. Салей А. Публичные юридические лица [Текст] / А. Салей // Університетські наукові записки. – 2012. – № 1. – С. 340-348.
20. Иванов С. До питання поділу юридичних осіб на юридичні особи приватного та публічного права [Текст] / С. Иванов // Університетські наукові записки. – 2005. – № 3. – С. 100-106.
21. Концепція реформування корпоративного права України [Електронний ресурс] : (Проект) / Комітет корпоративного права і фондового ринку Асоціації правників України. – Електрон. дан. (1 файл). – 2014. – С. 1-8. – Режим доступу : <http://uba.ua/documents/doc/kontsepsiya.pdf>. – Назва з екрана.
22. Кучеренко І. Організаційно-правові форми юридичних осіб публічного права [Текст] / І. Кучеренко // Університетські наукові записки. – 2007. – № 2. – С. 134-146.
23. Блащук Т. Особливості участі юридичних осіб публічного права у цивільних правовідносинах [Текст] / Т. Блащук // Приватне право і підприємництво. – 2009. – Випуск 8. – С. 51-56.
24. Кравчук О. Майновий аспект правового статусу юридичних осіб за новим Цивільним кодексом України [Текст] / О. Кравчук // Юридическая практика. – 2007. – № 37. – С. 12.
25. Цивільний і Господарський кодекси: 2004–2014 рр. : монографія [Текст] / І. Спасибо-Фатєєва, В. Крат, Ю. Мица та ін. ; за заг. ред. І. Спасибо-Фатєєвої. – Х. : Право, 2014. – 204 с.
26. Лещенко Д. Співвідношення дефініцій «комунальні юридичні особи» та «муніципальні юридичні особи» [Текст] / Д. Лещенко // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць. – 2010. – № 53. – С. 424-431.
27. Закон України «Про власність» від 07.02.1991 № 697-XII [Електронний ресурс]. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/697-12>. – Назва з екрана.